

Kaiku, asteroko ingi abertzale eta irritsua: 1921-1922. **Prentsa abertzalea Gipuzkoan 1898-1923**

MIKEL XABIER AIZPURU MURUA
(EHU, Gasteiz)

1. Sarrera¹

Gipuzkoako herrialdea, Errestaurazio garaian eraberritze bilakabidean murgildurik zegoen, prozesu honek giza egituren aldaketa eta industrializazioak sorturiko oinarri ekonomiko berria suposatzen zuelarik. Nahiz eta bi bilakabide hauek, eraberritzea eta industrializazioa, Bizkaian ere eman, bi lurralde hauen artean bereiztasun nabarmenak aurki genitzake.

Bizkaian giza-ekonomia ingurunearen aldakuntza bapatekoa izan zen, Nerbioiko ibarra berehala industrializatu zen eta kanpotar ugari heldu zen bertara. Kolpeko aldakuntza hauek sortutako eragozpenek, ondorengo politika eta ideologi aldaketekin batera, bizidura haundiko giza iskanbilak sortu zituzten Bizkaiko gizartean, eta hauek oso leku zehatzetan suertatu arren, giro hori probintzia guztira zabaldu zen.

Gipuzkoar bilakaerak, ordea, oso ezaugarri ezberdinak zituen. Industrializazio bilakabidea, XIX. mendean indartua, pixkanako bilakabidea da, lantegi txiki eta erdi mailakoekin eta probintzian zehar zabalduak, ez leku bakarrean kokatuak. Langileak, askotan gertuko herrixketatik etorriak, Elizaren eragin haundia zuen giro erdinekazalean nahastuak eta ahulduak zeuden. Bestalde, kanpotarren etorrera Bizkaian baino txikiagoa izan zen eta hobeki banatuak zeuden. Era berean hiritarpen prozesua neurritsu eta banatua zen. Beraz, Gipuzkoar eraberritzeak ez zuen traumazko kolo-kadurarik sortu, ezta giza iskanbilaz lagundurik etorriko ere. Eraberritze baketsua izan zen, aintzinararen eta berriaren gainketa erraztuz, aldaketa ideologikorik beharretsi gabe. Gipuzkoar gizartean ohizko pentsamoldeak nagusi izaten jarraitu zuen.

Bizkaia bipolarizatu horretan XIX. mendearen azken urteetan ideologia berria, euskal abertzaletasuna eta alderdi politiko berria, Euzko Alderdi Jeltzalia, azaldu ziren. Baina euskal abertzaletasuna ez zen hutsetik jaio. Euskal gizarte tradizionalak, industrializazioa eta foru erakundeen desegiketa zela eta, jasaten zuen krisiaren ondorioa zen.

(1) Gipuzkoako eraberritze bilakaerari buruz ikus daitezke L. Castells, *Modernización y dinámica política en la sociedad guipuzcoana de la Restauración, 1876-1925*, Siglo XXI, Madrid 1987 eta F. Luengo, *Guipúzcoa 1917-1923. La coyuntura histórica y la prensa*, argitaragabeko doktorego tesia. Abertzaletasunaren sorrerari buruz, J. Corcuera, *Orígenes, ideología y organización del nacionalismovasco, 1876-1904*, Siglo XXI, Madrid 1979.

1876an zabaldu zen krisi politikoan foruen defentsan eta bere erakundeen babesketarako euskal lurraldeetatik erabiltzen zituzten ohizko argudioak sendotuak irten ziren. Argudio hauen azpi izendatzailea jatorrizko independentziaren baiezpena zen, honek, erakundeen aldeko defentsak, aurrenaziionalista ziren arrazoiak sortzea lagundu zuelarik. Bilakaera honek, industrializazio bilakabidean Bizkaiko gizartean sortuko duen polarizazioarekin batera lehen formulazio nazionalista sortu zuen Sabino Aranarengan, honek karlista eta integristekin bat egin ez zitezkeen taldeei ideologia berria eman zuelarik. Bere helburu politikoak "Jaungoikoa eta Legezarrak" leman taxutuz, honen esanahia Erljioaren oinarrii leialtasuna, liberaltasunari eta espainolistekin burututako itunei errefusa delarik.

Abertzaletasuna urte gutxitan zabaldu zen Bizkaia osoan, bere baitan giza talde ezberdinak bateratuz, honen ondorioz, eta lehen unetik, ugariak izan zirelarik barne istiluak. Hala ere, bere indarra areagotzen joan zen eta 1917. urterako herrialdeko lehen indar politikoa genuen.

Ez zen hau izan Gipuzkoako kasua; hemen jeltkideen zabalkundea askoz ere motelagoa suertatu zen eta bere ezaugarriak bizkaitarrenetik urrun ziren. Guzti honen arrazoiak arestian azaldutako bilakabide ezberdinetan aurkitu behar dugu; honekin batera, Gipuzkoako Alderdi Jeltzalean integristek zuten indarra ere ezin dugu ahaztu. Dena dela, 1915 arte ez dute abertzaleek gutxiengo ordezkartzarik lortuko Gipuzkoan, urte horretan burututako Aldundiko hauteskundeetan bereganatu bait zuten bere lehen alduna, Pedro Laskibar legegizona, Bergarako barrutitik; Bizkaian gauza bere 1898an dagoeneko lortua zuten Sabino Arana berbera izan zelarik jeltzaleen ordezkaria.

Lehen Mundu Gerratearen garaian, 1918. urtean, beste lorpen garrantzitsu bat eskuratu zuten jeltkide gipuzkoarrek, Jose Eizagirre tolosarra Estatuko Gorteetako diputatu atera zenean. Une honetatik aurrera, jeitsiera batzuk jasan arren, Euzko Alderdi Jeltzalia Gipuzkoako indar politiko nagusienetakoia izan zen, 1923ko Aldundian 20tik 5 aldun zituelarik.

2. Prentsa abertzalearen garapena Gipuzkoan

Abertzaletasunaren garapenean, Euzko Alderdi Jeltzaliaren inguruan sorturiko aldizkari ezberdinek izugarrizko eragina izan zuten, beste tresna batzurekin batera. José Luis de la Granjaren ustez, prentsa izan da abertzale mugimenduaren zabalkunderako bitartekorik garrantzitsu eta erabiliena². Sabino Aranak bere ekintza politikoak hasi zituenetik propagandaren premia jabeturik, alor hau zuzen zuzenean jorratu zuen, bere lehen aldizkaria, 1893ko Ekainaren 8an kaleratu zelarik, *Bizkaitarra* izenarekin. Prentsa abertzaleak lau helburu nagusi zituen:

- Jeltzaleen ideologiaren zabaldundea (funtzio hau oinarrizkoa zen lehen momentuetan eta iritziko astekarietan).
- Alderdiko erabaki eta ekintzen berri ematea.
- Hauteskunde garaian edo eta mobilizazio uneetan hauek suspertu eta bultzatzea.
- Eztabaida eta iritzi kontrajarrien lekuko izatea, bai jeltkideen etsaien aurrean, bai abertzaleen arteko talde ezberdinen artean.

(2) J. L. Granja, "La prensa nacionalista vasca, 1930-1937" in Tuñon de Lara (director) 1986.

Gipuzkoara atxikiz, abertzale prentsaren historia 1898an hasi zen *El Fuerista* egunkariarekin. Aldizkari hau alderdi integristak bultzatua zen, baina 1897an gertatutako zatiketaren ondorioz, alderdi honetako talderik euskaltzaleenaren eskuetan gelditu zen. Zuzendaritza berriak, Ignacio Lardizabal eta Aniceto Rezolak, abertzaleengana jo zuen babes eske, Aranaren ezetza jasoz ezberdintasun ideologiko haundiak zeudelako bi taldeen artean. Hala ere, eta pixkanaka pixkanaka iritzi hau aldatzen joan zen, 1897ko Azaroan jeltkideen buruak Gipuzkoako abertzaleei baimena eman zien *El Fuerista* ri laguntzeko, hau abertzaletasunera etor zedin. Egunkariaren buruen artean eztabaidak egon ziren, talde batek abertzaletasuna ez zuelako onartzen, baina Rezola eta Lardizabalen asmoak atera ziren garaile. Ondorioz eta 1898ko BERPizkunde Igandean *Jaungoikoa eta Lege Zarra* lemapean kaleratu zen egunkaria. Jeltzaleen pozak, hala ere, gutxi iraun zuen, egun batzu geroago Kubako Gerra hasi bait zen. Honek Espainia guztian aberri sua piztu zuelarik; giro horretan, *El Fuerista*-k ez zuen sos bat ere eman gerraren alde, eta bere barnean erdibiturik, Maiatu Administrazio Kontseiluak egunkaria ixtea erabaki zuen, hilaren 6an kaleratu zelarik egunkariaren azken alea. Gipuzkoako lehen aldizkari abertzaleak 20 egun besterik ez zuen iraun³.

Jeltkideen bigarren ahalegina 1907. urtean burutu zen, *Gipuzkoarra* izeneko astekariarekin. Santi de Meaberen zuzendaritzapean hainbat urtetan, 1931 arte, iraun zuen, hutsegite batzuk ezik. Bere zabalkundea 1909. urtean 4.500 alekoa zen, Bizkaia eta Gipuzkoan saltzen zelarik batez ere; hauetaz gain bazituen zenbait harpidedun Hego eta Ertamerikan eta Filipinetan.

Gipuzkoarra-k lehen azalduko helburu guztiak betetzen zituen, ideologiaren zabalkundeari garrantzi handia emanaz. Zentzu honetan aldizkari berak onartzen zuen ez ziela garrantzirik ematen eguneroko gertakizunei:

Obedece esto al hecho de ser un periódico fundado para propagar en Gipuzkoa el nacionalismo. Para lo cual es necesario no caer en la confusión y el error. Por lo cual para no desvirtuar las aspiraciones de los novicios nacionalistas hacia el regionalismo no tratamos esos temas.

GIP.1909-II-13

Hiru ziren bere orrialdeetako ardatzak, katolikotasuna eta antiliberalismoa, politika arrotzen errefusa eta euskal kulturaren defentsa. Erabilitako jarduera normalean nahiko gogorra izaten zen, eta, maiz, ez zuen zerikusirik alderdiaren eguneroko politikarekin. Adibidez, 1911an liberalekin hitzarmena sinatu zutenean, ez dugu ikusten astekarian, ez horren berririk, ezta liberalismoaren kontrako erasoetan inongo aldaketarik ere. Hain zuzen, jeltkideen teoriaren eta praktikaren artean zatiketa garrantzitsua soma daiteke, Bizkaian gertatu ez zen bezala. 1913an eta bere azken zenbakian, burututako lanaren azterketa egiterakoan, honako hauek aipatu zituen bere emaitzarik oparoenak bezala:

- Alderdiaren irakaspenak zehatz-mehatz azaltzea, burukideek ezarritako bideetatik ezertarako alde egin gabe.
- Kontrako alderdiekin izandako eztabaida periodistikoak.
- Euskararen aldeko lana, "inmensa labor".
- Abertzaletasunaren zabalkunde lana.

Gipuzkoarra-ren heriotzaren arrazoia *Euzkadi* egunkariaren irteera izan zen. Bilbon argitaratutako egunkari honek Donostiako Euzko Etxeko bulegoetan zuen

(3) *El Fuerista*-ri buruzko datuak Aranzadiren liburutik hartu ditut: E. de Aranzadi, *Ereintza: siembra de nacionalismo vasco, 1894-1912*, Editorial Vasca, Zarauz 1935.

Gipuzkoarako bere ordezkariak. Hala ere, herrialde honetako berriek ez zuten apartako lekurik egunkari jeltzalean, eta ez zuten Gipuzkoarako argitalpen berezirik atera.

1920 arte ez dugu berriro prentsa abertzalerik Gipuzkoan. Une honetako aldizkariei buruz, ez dakigu gauza gehiegirik. *Gipuzkoarra*-k bigarren ekinaldi bat hasi zuen, Toribio Mugica eta Jose Granerren zuzendaritzapean. Aldizkari berriaren ale bakarra ezagutzen dugu, 23.a, Gipuzkoako Hacienda Ordezkaritzan dagoelarik bera⁴. Agiritegiko datuen arabera astekaria 1920ko Apirilaren hasieran kaleratu zen; 1921ko Abuztuaren 14an hartu zuen, Abendurako berriro plazaratuz, bere amaieraren data ezagutzen ez delarik. Bere zabalkundeari dagokionez, 1920ko Urriaren 11an 1100 ale bidali zituzten korreoz eta hauei Donostian bertan zuzenean saldutako zenbakiak elkartu behar zaizkie.

1920an bertan Hernaniko jeltzaleek *Hernaniarra* izeneko aldizkari atera zuten, baina, era berean, ez dugu berri zehatzagorik. Azkenik 1920ko Azaroaren 29an Eibarko jeltzaleek *Jaiki* izeneko astekaria argitaratu zuten lehen aldiz. Kasu honetan ere ezin izan dugu aurkitu bere aztarnarik, baina bai bere joera politikoari buruzko datu aipagarri bat: 1921ko Irailaren 14ean Santi Meabek eskutitz bat bidali zion Jose Uribe-Étxeberriari Bilbora, artikuluko batekin, eskutitz horretan *Jaiki* aipatzen delarik:

... pudieras enviarlo al quincenal "Jaiki", de Eibar, si es cierto que existe ese periódico y tiene marcadas tendencias izquierdistas.

A.H.N. (Salamanca) P.S. Bilbao, Lg 75 Exp. 2

Azterketa azkar honekin amaitzeko eta ikerketa honen gunea den astekariarekin hasi aurretik, azken aldizkari bat dugu, *Euzkotarra* izenarekin, Zarautzen argitaratua eta Gipuzkoako Euzko Alderdi Jeltzalearen (*Aberri*) bozeramaile ofiziala. 1922ko Ekainean kaleratua, Abuztuaren 12koa da ezagutzen dugun azken zenbakia. Gehienbat euskaraz idatzita, eraso gogorak jaurtiki zizkien Comunión taldeko kideei⁵.

Testuinguru honetan, CNVren zatiketaren ondoren eta 1921eko Irailean PNV bersortu ondoren⁶, azaltzen zaigu, gure gaurko protagonista, *Kaiku* "ingia", une hartaraino prentsa abertzaleak erabilitako formulatik ihes eginez eta Euskalerrian tradizio luzea zuten aldizkari satirikoen eredu jarraituz.

3. Kaiku, asteroko ingi, abertzale eta irritsua

Euzkadi egunkariak eman zuen *Kaikuren* sortzearen lehen berria; 1921eko Azaroaren hasieran jakin arazi zuen Donostiako Euzko Gaztedijak astekari berria ateratzeko asmoa zuela. Egun batzuk beranduago, astekariaren propaganda zabaldu zen Donostiako kaleetan eta, azkenik, Azaroaren 21ean, larunbata, plazaratu zen lehen zenbakia. Egun honetatik aurrera, gutxienez 1922ko Uztailaren 22a arte argitaratu zen, 35 zenbaki kaleratuz. Ez dakigu, inongo jarraipenik izan zuen, edo eta hori izan zen bere amaieraren data.

(4) Iturri honen ezagutza Arantxa Arzamendiren lanari zor diot: A. Arzamendi, "Gerra aurreko *Argia* astekariaren azterketa" *Jakin* 49 (urria-abendua), 1988, 123-132.

(5) *Euzkotarra* aldizkaria Gipuzkoako Foru Aldundiaren Agiritegian dago, Mexikoko *Euzkotarra*-rekin elkatuta.

(6) CNVren zatiketaren historia: A. Elorza, *Ideologías del nacionalismo vasco*, L. Haranburu editor, San Sebastián 1978, 363 hh.

Kaikuren ezaugarriak adierazteko, hemen azaltzen ditut bere datu teknikoak:

3.1 Fitxa teknikoa⁷

Izenburua: *Kaiku*

Azpiizenburua: asteroko ingi. Abertzale eta irritsua

Urteak: 1921-1922 (ezagutzen dugun azken zenbakia)

Lehen zenbakia: 1921eko azilaren 26a

Azken zenbakia: 1922ko uztailaren 22a

Argitaletxea: Donostiako euzko gaztedija

Inprenta: Donostiako R. Altuna

Maiztasuna: astero

Neurriak: 26,75 x 18

Orrialdeak: 1921: 12 + Eraskinak. 1922: 12

Zutabeak: 2

Zabalgunea: Gipuzkoa, batez ere, baita Bizkaia eta Nafarroa ere.

Salneurria: 15 ehuneneko

Zabalkundea: ezezaguna

Gaiak: ezberdinak, Politika, Kultura, Kirolak

Hizkuntza: gaztelania eta euskara, gipuzkera eta nafarrera.

Zuzendaria: ezezaguna

Laguntzaileak: Gehienak izenordeko batekin izenpetzen dute, Dunixi Azkue, Mendi-Lauta eta Jose Ignacio de Arteche azpimarra daitezke.

Oharrak: Gipuzkoako jeltzaleak bultzatua, Donostiako bizitzari zuzendua bati-pat. Hala ere Nafarroako Baztan aldera oihartzun dexente izan zuen. Elebiduna, gaztelania zen bere hizkuntza nagusia. Eraberean, irudiek, bai argazkiek, bai marrazkiek leku garrantzitsua betetzen zuten astekariaren orrialdeetan.

Kokapena: Gipuzkoako Foru Aldundiaren Liburutegian (5, 15, 22, 29, 32, 33 aleak falta dira).

3.2 *Kaiku*-ren sorrera

Ez ditugu zuzenean ezagutzen *Kaikuren* sortzaileak eta Miguel Legarrak zuzendutako Donostiako Euzko Gaztedia hartu dugu bere bultzatzaile gisara, bigarren *Gipuzkoarraren* sortzailea izan zen bezala. Bilboko Euzko Gaztedijaren erara antolatuta EG zen abertzaletasunaren zabalkundearen ardura; talde honek antolatzen zutelarik mitin, hitzaldi, antzerki emanaldi, mendi irteera, e.a. Hilabete batzu lehenago gertatutako zatiketaren ondoren, hots, Bilboko Euzko Gaztedi Batza kanporatua izan zenean eta PNV-a berriro sortu, CNV-ren barnean mantendu zen, Gipuzkoako elkarte gehienak bezala, Zarautz, Deba, Eibar eta Pasai San Pedrokoa ezik.

Gaztediaren helburuak astekaria sortzean lehen alean azaldu ziren:

Gurekin batera, gaztedi abertzalea dator. Bere egin bearra zein dan bai daki ta Euskadi aldeko lanetan leku pixka bat eskatzen du. Eusko Jel Alderdia'renak geranezkeru, gure agintarien menpean jartzen gera.....

(7) Fitxaren eredia Sebastia Serra, "La prensa satírica y anticaciquil en Mallorca", *Foch y Fum* (1917-1936) in Tuñón de Lara (director) 1986.

Eusko abendaren eskubide zarren alde ekitera gatoz, beti gure agintarien agintzak beterik, eta abertzale guztiak alkartuta ikustearren gogor eta sutsu lan egitera, bada, gure iritziz, aberria azkatzeko guztion laguntza bear bearrezkoa da.

Kaiku 1., 3. or.

Hauekin batera, bigarren zenbakian hirugarren helburu bat aipatu zen, alderdi jeltzaleari min egin ziotenei egiak argi asko esatea. Hiru helburu nagusietatik, ideologia jeltzalea zabaldu, abertzaleak elkartu eta jeltkideen etsaiak zirikatatu bigarrena ez zuen ia bultzatu astekariak; agian, Gipuzkoako "aberritarrak" oso ahulak zirelako. Noizean behin bakarrik erabili zen batasunaren mezua, honako hau adibidez:

Batu, elkartu gaitezen guziak; tikis-mikis, eta umekeri-emakumekeriak alde batera utzirik ez gerala orretarako jaio on aundiak egiteko baizik gogoratu zagus.

Kaiku 7., 10. or.

Ziur aski, *Kaiku*, jeltkide gipuzkoarrak mugiarazteko ahalegina izan zen eta zehazkiago, gerturatzen ari ziren udal hauteskundeetan ahots egokia edukitzeko egitasmoa. Ildo honetatik bere arduradunek oso argi azaldu zuten aldizkariak ez zuela iraunkortasun asmorik eta 1922 bertan hilko zela "benetako laguntza ez badu aurkitzen". Hain zuzen, maiz aurkitu ditugu bere orrialdeetan dei ugari *Kaiku*-rentzat laguntza eskatuz, bai diruaren aldetik, baita idazleak ere, euskaldunak batez ere.

3.3 Enpresa-egitura⁸

Esan bezala, *Kaiku* Donostiako Euzko Gaztediaren lana izan zen eta bere erakundearen integraturik zegoen, bulegoak Euzko Etxean bertan zituelarik, Boulevardeko Alamedan 7.aren 3. solairuan. Ez dugu ezagutzen ez bere zuzendaritzarik, ezta erredaktore-taldearen kideen izenik ere. Are gehiago, jeltkideen prentsaren ohitura zahar bati jarraituz, oso gutxitan azaldu ziren idazlanak egilearen izenarekin izenpetuta. Gehienetan izenordea agertu zen eta erredakzio lana bazen inolako izenpenik gabe. Zaila izaten da, beraz, idazleen nortasuna asmatzea. Dena den, idazle batzuk bazuten bere ospea irakurleen artean, hala nola, Kepa Enbeita, Mendi-Lauta (Txomin Arruti), Dunixi (Dunixi Azkue) eta Jose Ignacio de Artetxe bilbotarrak. Kolaboratzaileei buruz, gehienak euskaraz idazten zutelak azpimarratu behar da, erdarazko lanak erredakzioan lagunen eskuetan utziz. Haien artean bazeuden nafar batzuk, Iruña'tar Alexander, Telletxeatarra, Gaztezale, Txepetx, Kaikume eta Txepetxa'ri. Gipuzkoarren artean batzuk herrietako berriak jasotzen zituzten, Euzkotarrak Bergaratik, Lasa tar S. Zumaiatik, Murumendik Itsasondotik e.a. Ziur asko inoiz ez dugu jakingo nortzuk izkutatzen ziren ezizen horien azpian. Are gehiago, *Kaiku*-ko egileek, beraiek, zenbait kasutan ez zuten kolaboratzaile hauen berri gehiegirik, adibidez, 1922ko Uztailean Iruñeko Kaikumeri bere zuzenbidea galdetzen diote aldizkariaren bitartez, itaunketa hau berataz gehiegi ez zekitenaren adierazle garbia dugularik. Atal honekin bukatzeko zera azaldu behar dugu, erredakzioak bulegora bidalitako idazlan ugari atzera bota zituela, haren ustez behar adinako kalitatea betetzen ez zutelako: "Al cesto, por peor que malo", "nos ha tomado por otra cosa", "inspiración sucia", e.a.

(8) Aldizkariaren azterketa egiteko J. Agirreazkuenagak erabilitako ereduja jarraitu dugu: "Prentsa euskaraz: 1936.eko gudaldian eta lehen Euskal Gobernuaren garaian" *Jakin* 50 (Urtarrila-otsaila), 1989, 95-119.

Lau izan ziren *Kaiku*-ren diru iturriak: harpidetzak, iragarkiak, alderdiko kideen opariak eta Euzko Gaztedi Batzaren dirulaguntzak. Bide oro erabili arren, zorrak geroz eta haundiagoak bihurtu ziren. Bestalde, eta alderdi politikoekin gertatu ohi den bezala, arazoak zituzten harpidetzen dirua biltzeko. Iragarkiek 3. eta 11. orrialdeak betetzen zituzten; bere publizitatearen truke, zenbat diru ordaintzen zuten ez dakigunez, ezin dezakegu esan zer mailataraino lagundu zuten zorrak ordaintzen. Badirudi, dena den, iragarkien funtzioa diruiturri baino gehiago, politikoki oso definituta zegoen astekariari bere elkertasuna frogatzea zela. Hain zuzen, iragarkiak aztertzen baldin baditugu, Donostiako jeltkiderik ezagunenetakoak azaltzen zaizkigu, hala nola, Ignacio Villar alduna, Olasagasti anaiak eta Dunixi Azkue idazlea. Iragarki orokorrekin batera, ardoak, itsas garraioa, dendak, e.a., noizean behin euskaraz argitaratutako liburu bat edo beste azaldu zen *Kaiku*-ren orrialdeetan.

Zabalkunde sistema nagusia harpidetza zen, ale batzu kioskoetan saltzen baziren ere. Normala denez, Gipuzkoa zen zenbaki gehien erosten zuen lurraldea, baina euskal aldizkarietan gertatzen denez, bazituen zenbait harpidedun Euskalerritik kanpo. Ez dugu tiradaren datu orokorrik ezagutzen; hala ere, astekarian bertan, eta bere 10. orrialdean zabalduko Idazkutxan, noizean behin herri batzuetako kopuruak azaldu ziren. Horrela, 1922aren hasieran Hernanik 25 ale jasotzen zituen, Zestuak 9ren bat, Durangok 25, Iruñeak 30, Soraluzek 5, Tolosak eta Ordiziak asko, zehaztu gabe eta Arizkunen “hay más suscritores en este pueblo que en Bergara”. Datu hauekin zera frogatzen dute, *Kaiku*, EAJ-k bere erakundea antolatuta zeuden herrietan bakarrik zabaldu zela, ez zuela alderdiko bazkideen ingurunea gaudituz, alderdikide guztiak ez zutela erosten eta hauetaz kanpo ezezaguna zela. Are gehiago, ez dugu *Kaiku*-ri buruzko daturik lortu garaiko egunkarietan, “ixiltasunaren legea” ezartzen zaiolarik.

Harpidedun berrien bilketa azken egunetaraino burutu zen. 1922ko Martxoan irakurleen artean, txapelketa bat zabaldu zen, irabazlearentzat sari moduan botila bat coñac ezarritz, haiek bultzatu asmoz.

3.4 Egitura narratiboa

Astekariaren egiturari zegokionez:

Kaiku llevará partes doctrinales y serias, satíricas y festivas. Explicando el porqué a nuestra Autoridad ha aprobado complaciente nuestro proyecto.

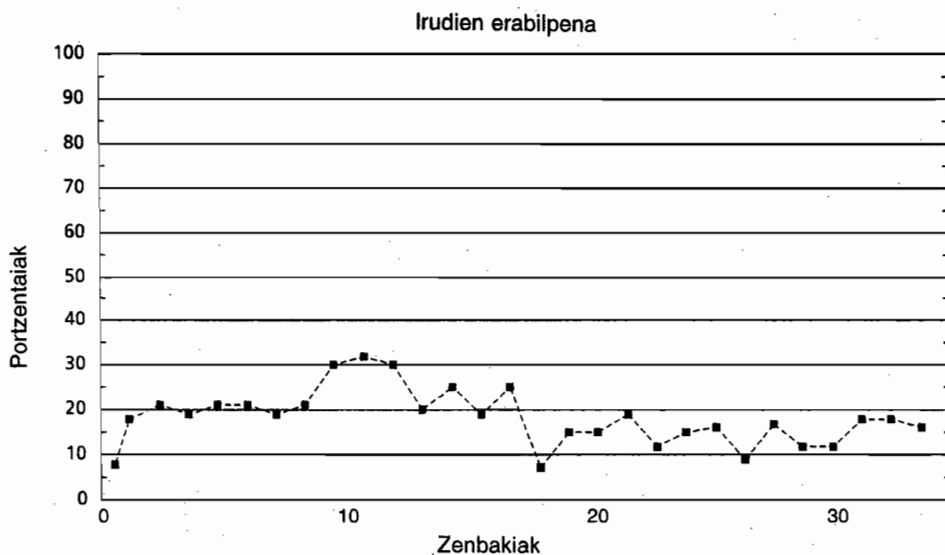
Kaiku 1., 12. or.

Honekin batera, *Kaiku*-k ez zuen eguneroko komunikabideetan azal zitezkeen notizien berririk emango, ezta Alderdiaren ekintzenik ere, epe labur batean izan ezik eta bertan *Euzkadi*-ko langileak greban zeudelako.

Argituratutako idazlanek ez zuten leku zehatzik izaten aldizkariaren barnean, denborarekin toki hori finkatzen joan bazen ere. Horrela, artikulurik garrantzitsuenak hirugarren orrialdean kokatzen ziren, erdikaldean “Nuestra galeria”ko argazkiak eta “Atzerritarren zalekeriak”ko ateraldiak eta azken orrialdeetan “Gazi gezak”-ko berriketak, “kirolak” eta “idazkutxa”ren bitartez harpidedunekin izandako harremanak genituen. Lehen aipatu dugun legez, idazlan gehienak erritziko artikulua dira; jeltkideen ohiturari jarraiki ideologiari leku garrantzitsua emanez. Politikak, kulturak edo kirolak sorturiko edozein gertakizun hausnarketa gai bilaka zitezkeen *Kaiku*-ren idazleentzat, gertakizuna bera alde batera utziz.

Azala zen *Kaiku*-ren orrialderik ikusgarriena, zenbaki gehienetan plama osoa koloredun marrazki batekin estalirik ageri zelarik. Marrazkiaren gaiak ezberdinak ziren, eta hauen arabera banatu ditugu azalak. Lehenengoaren gaia agure zahar bat zen, baserritar jantziekin, euritakoa besapean eta baserri baten irudia atzekaldean zuela. Agure hori izango zen *Kaiku*-ren irudia zenbaki ezberdinetan eta nolabait baserritarren malezia eta zuhurtasunaren ordezkari dugu. Laugarren zenbakitik aurrera gainera, azala Euskadiko harmarriarekin apainduta agertu zen. Aurrekaldeko irudiak bi talde haunditan bana ditzakegu: alde batetik, politikarekin zerikusi zuzena ez zuten marrazkiak, paisaiak, Donostiako irudiak eta ateraldi pare bat, guztira hamar. Beste aldetik, politikaren eragin nabarmena duten marrazkiak; batzu, hiru, Udal hauteskunderi lotuta daude; bigarren azpimultzoak Espainiako arrotzen eragina salatu zuen, adibidez, zezenketei "Universidad Española" deituz eta labain zorrozkiela, gaztainerretzailea eta barkileroa izendatuz "genuina representación del industrialismo español en Euzkadi". Azken azpimultzoan unean uneko arazoak erabili ziren, Camboren adierazpenak, Donostiako alkatearen bidaiak Madrilera, iberoen nagusigoa euskaldunekiko, e.a. Ez ditugu ezagutzen marrazkien egileak; gehienak David A.k sinatzen ditu, *Kaiku*-rena barne, azken biak "Axari-beltz Kaperu" k (¿Kaperotxiki margolaria agian?) eta Ikatzak izenpetu zituzten.

Euskararen erabilpena desberdina izan zen ale batetik bestera, baina inoiz %50a iragan gabe. Are gehiago, lehen zenbakietan oso gutxi erabili zuten eta horregatik kritika zorrotzak jaso zituzten, bai Euskadiko Gaztedi Batzaren aldetik, baita irakurle arrunten aldetik. Hutsune hori bete zen, baina Udal hauteskunderak heldu zirenean berriro jeitsi zen, lehen bi zenbakietako mailara heldu gabe. Igoera baten ondoren 21. zenbakiaren ondoren jeitsiera berria jasan zuen; 26. aletik aurrera, irudien oinak elebidunak bihurtu ziren, ordurarte euskaraz bakarrik erabili izan zenean.

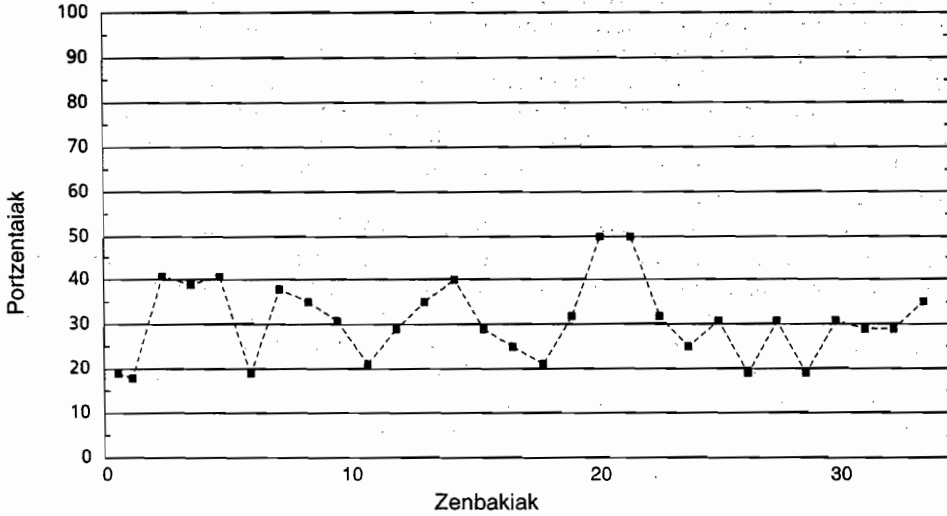

Euskara mota dela eta, euskalki desberdinak erabili ziren, nagusiki gipuzkera, idazle gehienak bertakoak zirelako, baina baita nafarrera ere, lurralde horretako egile batzuk ere astekarian parte hartu zutelako, eta inoiz bizkaieraz. Ez da Aranaren eskolaren jarraipen haundirik nabaritzen, "r" eta "l" marratuak eta hainbat garbita-

sun izan ezik. Idazle bakoitzak bere erara erabiltzen zuen hizkuntza, ahal zuen era txukunean.

Kaiku-k, jeltkideek argitaratutako beste komunikabideekin parekatzen badugu, berritasun nabarmen bat du, irudi ugari erabiltzea. Ondorengo laukian azaltzen dut bere bilakaera.

Euskararen erabilpena

Irudien erabilera hau aldizkariaren egileen planteamenduen modernotasunaren adierazle garbia dugu, garaiko prentsarekin bat egiten duelarik. 1920-22 urteetan zabaldu ziren argazkien teknika berriek, hauen ugaritzean lagundu zuten, hain zuzen. Hiru irudi mota agertu ziren *Kaiku*-ren orrialdeetan: argazkiak, koloredun marrazkiak eta zuribeltzekoak. Argazkiak gutxi izan ziren eta denak pertsonai ezberdinei buruz, Donostiako zinegotziak, aktoreak, korrikalariak, e.a. Koloredun marrazkiak astekariaren azalean bakarrik erabili ziren, nahiz eta aurrekaldea beti ez izan koloreetan, marrazki batzuk bertarako apropos egin zirelarik. Zuri-beltzeko marrazkiak ziren, ezpairik gabe, ugariak. Hauek ere hiru taldetan bana ditzakegu, *Kaiku*-rentzat egindakoak, gai politikoeekin edota Donostiako bizilagun ezberdinen karikaturak; politikarekin zerikusirik ez duten ateraldi iritsuak, hauek osatzen zutelarik marrazkien gehiengoa eta, azkenik, zenbait marrazki gai politikoeekin, batez ere Marruekosko gerrari eta Errusiar Iraultzari buruzkoak, bi gertakizun hauen kontrako ateraldi gogorak aukeratuz, batez ere Sobiet Iraultzaren kasuan. Azken bi taldeetako marrazkiak kanpoko egunkari eta aldizkarietatik hartuak ziren, bai espainiar-rrak, bai beste leku batzuetakoak ere, adibidez Paris, New York, Lisboa, Estocolmo, Londres edo Sydneytik. Bestalde, zenbait sailek bere izenburuaz gain, marrazki berezia zuen beste sailetatik bereizteko. Azkenik eta irudiaren munduarekin amaitzeko, *Kaiku*-k argitaratutako komikiaren berri eman behar dugu. Ez da, hain zuzen, guk ezagutzen dugun eredu, ezta momentu horretan Iparramerikan garatzen ari zen komikia ere, baina irudietan oinarritutako historia lantzen zuen. Ipuin bateko irudiak erabiliz eta testuak aldatuz, alegoria bat aurkeztu zuen astekari jeltkideak, "Euzko txoria ta" izenburuarekin; txoriaren abestia edo konziertua, "Konzertu ekonomikoeekin" parekatuz. Bertan, Patxiku Peio eta etxeoandreek (Espainiako agintariek) txoria ixildu

arazi nahi dute, baina nahiz eta euzko txori abeslaria harrapatu, honek ihes egitea lortzen du, besteen ahalegin guztiak alperrikakoak bihurtuz. Azken irudian, Etxekoandreak Patxikuri honako hau esaten dio:

Begira, Patxiku Peio: Euzkadi'ko txori abeslaria azke jaio zan eta azke izan bear du beti, naiz zuk... eta nik besterik nai.

Ez zen irudien erabilera *Kaiku*-ren ezaugarri irrisuen sortzaile bakarra, idazlan askoren helburua irriparrea sortaraztea bait zen; horretarako, batzuetan euskal joskeraz betetako gaztelania erabiltzen zen, Donostiako euskaldun xehearen erdara mordoi-loa eredutzat hartuz; honekin batera bertso edo koplá satirikoak edota etsai politiko baten hitzak aldatzeaz baliatzen ziren *Kaiku*-ko erredaktoreak. Ez zen harritzekoa Espainiatik etorritako arrotzez trufatzea, ezta bertako alderdiez era irrisuan hitzegitea ere. Dena den, idazlan barregarri hauek gutxitzen joan ziren, eta ohizko artikuluek haien lekua hartu zuten⁹.

Irakurlegoaren arreta jasotzeko eta, bidebatez, jeltkideen pentsamendua zabaltzeko, *Kaiku*-k bi antzerki lan plazaratu zituen bere orrialdeetan, eraskin modura. Bata Antonio Labayenen *Txinparta Buzuzagi* lana; nahiz eta Labayenen izena inon ez ageri. Bertan Ordiziako gertaera bat kontatuz, karlistez trufatzen zen egilea. Bestea, *Gipuzkoarra*-k antolatutako JEL Euskal Antzerki Batzaldian lehenengo saria irabazi zuen *Gora, Gora Antziña'ko Legiak* lana zen, Joseba Olaizola donostiarrak idatzia. Bigarren honetan, jeltkideen ekintza politikoak nabarmen azaltzen ziren; antzerkiak abertzaletasunaren zabalkundean izan zezakeen garrantzia ondo asko erakutsiz.

3.5 *Kaiku*-ren gai nagusiak

Orain arte argi gelditu denez, *Kaiku* Alderdi Jeltzalearen agintarien menpean zegoen, eta beraz, gaien aldetik ez zuen ezberdintasun haundirik izan beste aldizkari jeltkideekin, bai, ordea, aurreko atalean azaldu dugunez, hauek aurkezteko eran. Lau dira *Kaiku*-k jorratutako gai nagusiak:

- Marruekosko gerra.
- Kirola.
- Abertzaletasunaren zabalkundea.
- Euskararen defentsa.

Banan bana azaltzen hasi aurretik, zera gogoratu beharrean gaude, Espainia Marruekosko gerran burubelarri sartua zegoela, Errestaurazioko sistema lurjota zegoela 1917tik aurrera eta militarren indarra gero eta haundiagoa zela, eta berarekin batera zentsuraren eragina, honek benetako iritziak emateko suposatzen zuen murrizketa-rekin. *Kaiku* bera, arrisku honetaz jabeturik zegoen:

Kaiku nos recomienda que no profundicemos en el asunto, porque de un momento a otro parece que va a asomar la oreja la dictadura militar, que tan acreditada quedó en Marruecos a comienzos del verano pasado y, francamente, no vale la pena de servir de cabeza de turco.

Kaiku 8., 10. or.

(9) Irudien garrantziari buruz: J. González de Durana, "Utilidad y valor de la imagen gráfica en el seminario socialista bilbaíno *La lucha de clases* en torno a 1900" in Tuñón de Lara (director) 1986, 615-630, eta Y. Bilbao "La evolución de la información gráfica en la prensa diaria vizcaína (1900-1937)" *ibid.*, 641-658.

Abertzaletasunaren zabalkundea

Kaiku-k, astekari jeltzalea izan arren, ez zuen sobera aipatzen alderdia bera; gehienetan abertzaletasuna edo euskaltzaletasuna erabiltzen zuen argudio nagusitzat, bata bestearekin parekatuz. Lehen zenbakia bera, Sabino Aranaren urtemugari eskeinutako lau orrialdetako eraskinarekin kaleratu zen. Hauteskunde garaian azaldu zen argi eta garbi jeltzaleen aldeko bere jokaera, inoiz hauen kontrako iritzirik azaldu ez bazuen ere. 1922ko Urtarrileko Udal Hauteskundeetan gogor jokatu zuen Donostia-ko Jeltkideen batzarrak aukeratutako hautagaien alde, astekariak berak onartu arren hauteskundeak egin beharreko gauza zela, baina bigarren mailakoa:

Dada la actualidad electoral, *Kaiku* se dedicará a estos imprescindibles menesteres que REPUDIAMOS, bien es cierto; pero de los que no podemos rehuir, ya que de no pasar por este "aro" difícilmente podría darse continuidad a nuestra gran empresa nacionalista. El paralelismo de la acción patriótica y la "política" así lo exigen.

Kaiku 9. 4. or. a

Kanpainak iraun zuen bitartean, *Kaiku*-k zinegotzi jeltzaleek aurreko urteetan burututako lana erakusten eta defendatzen ihardun zuen, azala hautagaien izenei eskeiniz eta lortutako emaitzen ondoren bere poza azalduz, *Kaiku* bera zinegotzi jantziekin aurkeztu zuen lehen orrialdean. Honetan gain, idazlan ugarik landu zuen abertzaletasunaren gaia astekarian; bilduma bat aipatzekotan, Jose Ignacio de Arteché bilbotarrak idatzitakoa azpimarratuko nuke; egile honek gaztelaniaz burututako hamar artikulutan "Mandamientos del Eugabizale" gaia azaldu zuen, akatsik gabeko abertzalearen eredia garatuz, kristaua, abertzale sutsua, itxurak gordetzen dakiena, jokabide zuzenakoa, euskalduna, e.a. Ez ziren falta batzokien bizitzari buruzko kritika gogorrak, euskaldunen ohiturak zaintzen ez zituztelako eta kristautasuna eta abertzaletasuna parekatzen zituztenak ere.

Marruekosko gerra

Kaiku plazaratu orduko, Marruekosko gertakizunek leku berezia jaso zuten bere orrialdeetan; lehen zenbakiak gerrari buruz 5 idazlan argitaratu zituen eta ale gehienetan berri bat edo beste azaltzen zen: Afrikako istiluak, bai soldaduen argazkiak, edo eskutitzak, aldizkari ezberdinetatik hartutako ateraldi xebreak, Gobernu espainiarraren jokaera kritikatu eta soldadu euskaldunentzako laguntza eskatuz; hauek jasaten zituzten bizitza baldintza latzak biguntzeko asmoz, "Ez dugu zer janik eta egarriyak, lo gaizki.....", *Kaiku*-k, beste aldizkari jeltzaleen moduan, gualdia erabili zuen abertzaletasuna indartzeko:

Marruecos ha sido para Euzkadi suelo abonado en el que pudo sembrarse el ideal entre los corazones más duros de aquellos vascos refractarios.

Kaiku 25.a, 3. or.

Sabino Aranek sortutako bidea jarraituz, *Kaiku*-k Marruekotarrek Independentziarako zuten eskubidea aldarrikatu zuen, bide batez euskaldunena defendituz:

Varios hermanos nuestros (han) caído bajo las balas de los rifeños, que defienden la independencia de su patria contra las tropas de España.

Kaiku 34.a

Antiinperialismoren eraginez gerra kontzeptua bera ere salatua izan zen: “Guda itza, gudaketa, gudalari eta abar, lazka ta nazka itzak euzkotarrentzat ziñez”. Baita Espainiako ejerzitoan soldaduen artean zeuden ezberdintasunak, batez ere “soldados de cuota” ren arazoa, hain zuzen, soldadu hauen milizia besteena baino laburragoa zenez, gurasoek bere etxeratzea eskatu zuten. *Kaiku*-k soldadu behartsuekiko diskriminazioa salatuz, gurasoen espainiar abertzaletasun eza azpimarratzen zuen:

Como pudiera ser que los protestantes fueran de los que nos ponen sordos con sus vivas algunas veces, copiamos a continuación los pasquines que un día de sorteo aparecieron en un pueblo gipuzkoano: “Si los vascos somos españoles viva las quintas y contribuciones”.

Kaiku 20.a 4. or.

Kaiku-ren gudaren kontrako diskurtsoa garbia bazen ere, ez zen beste aldizkari batzuen gogortasunera heldu; adibidez, Bilboko *Aberrri* astekariaren gerraren aurkako kanpaina, askoz ere garratzagoa izan zen, Espainiaren arrazoirik eza eta gerrak abertzaletasunaren gorakadan eduki zezakeen eragina azpimarratuz.

Kirola

Beste gai batzuri eskeinitako toki berbera ez izan arren, Kirolak leku berezia zuen *Kaiku*-ren orrialdeetan, hainbat zenbakitan 2 edo 3 orrialde betez. Bi ziren astekariak bereziki landu zituen kirolak, futbola eta krossa; ez ziren bakarrak, baina bai nagusienak. Argitaratzen diren idazlanetan ideia bat dugu nagusi: kirolak aberria sendotzen du. Berdin da korrika eginez edo futboleant jokatzuz, baina azken helburua hori zen. Kazetariak harro sentitzen ziren jeltkideek eta, orohar, euskaldunek, lortutako garaipenekin. Kirolak, beraz, zentzu politikoa hartzen zuen eta *Kaiku*-koek salaketa onartzen zuten. Hemen ere euskaldunak espainolen gainetik zeudelarik, horrela futboleant, “la selección española ha tenido que contar con el apoyo de las selecciones de Euzkadi y Catalunya”, edota Irungo Real Unioneko Real Madrideri Espainiako Kopa irabazi zionean honako hau genuen *Kaiku*-ren titularra: “Los irundarras te dieron a los españoles una palisa bastante gorda”.

Are gehiago, ikusirik gazteak nolako garrantzia ematen zioten kirolari, azken hau izan behar zuen gaztedia abertzaletasunera erakartzeko bidea. Zentzu honetan *Kaiku*-k kirol taldeak sortzera animatu zituen Euzko Gaztediko taldeak.

Euskararen defentsa

Euskarak astekariko orrialdeetan izan zuen presentziaz hitzegin dugu. Honetaz gain, idazlan ugari azaldu ziren euskararen eguneroko erabilpenari buruz, alde batera utziz beste astekari batzuek hainbeste maite zituzten filologiarekin lotutako ikerketak. Lehen zenbakian bertan, Euskaltzaindiaren bilkuraren berri eman zen era irritsuan, euskaltzainek ikuspegi horiek gehiegi lantzen zituztelako, erabilpena alde batera utziz. Era berean, *Euskal Eñnalea*-k burututako lana ere aztertu zuten *Kaiku*-ko egileak; hauen ustez, EE-ren ekintzak ez zuten nekazarien artean emaitza onik erdietsi, euskararen alde azaltzen ziren jauntxoak, bere artean gaztelaniaz mintzatzen zirelako. *Kaiku*-k, bere aldetik, euskaraz hitzegitean kokatzen zuen hizkuntzaren irtenbide bakarra. Zentzu honetan, maiz kritikatu zituzten erdaraz mintzatzen ziren abertzaleak, baita herrietako neskakak edota neskameak, gaztelania euskará baino “eleganteagoa” jotzen zutelako.

Euskararen erabilpena aldarrikatzean, eta Sabino Aranaren ikaskizunak alde batera utziz:

Kaiku-k naiago du; bai amaika aldiz naiago du aberri euskelduna aberri azkatua baino erdelduna izan biar bada.

Kaiku 8.a, 5. or.

Aberri euskaldun hori egiteko *Kaiku*-k zenbait ideia bultzatu zituen, euskaldunberriak sortzearen garrantzia, ospe haundiko pertsonak euskaraz hitzegitea eta batez ere haurrak eskolatan euskara erabiltzeko aukera izatea; azken batean gurasoen esku zegoelarik euskararen etorkizuna, beren semeek euskararekiko maitasuna eta lotura galtzen bazuten.

4. Ondorioak

Kaiku-k ondo bete zuen komunikabide bezala zituen funtzioekin, jeltkideen mobilizazioa lagunduz, alderdia eta bere jarraitzaileen arteko bitarteko lana eginez, abertzaleen giza kohesioa indartuz eta hauen artean ideia, ohitura eta sinismen berriak zabalduz. Guzti honetan ez zuen abertzaleek argitaratutako beste aldizkariekin ezberdintasun nabarmenik izango, hots, ez ziren Aranaren ortodoxiatik urrutiratu. Dena den, irudien erabilpenak edota kirola bezalako gaiez hitzegiteak, berrikuntza nabariak egon zirela frogatzen digute. Are gehiago, bere irakurleak, 1907-13ko *Gipuzkoarra*-renarekin parekatu ezker, gusto eta nahi ezberdinak zituela garbi asko azaltzen da bere orrialdeetan. *Kaiku*-n ez zen aurkituko, salbuespen bat edo beste ezik, erligioarekin lotutako lanik, ezta baserriaren ingurukorik ere. *Kaiku* Donostiako gazteentzat burututako astekaria zen, Eraberritze prozesuan, modernitatea eta tradizioaren artean zeuden hiritarrek eta hiritarrentzako egindako aldizkaria.

Bibliografia

(Soilik oharretan azaltzen ez diren lanak).

- García-Sanz Marcotegui, A., 1986: "*El Pamplonés*, semanario satírico defensor de los intereses del pueblo (1915-1919)" *OV*, Anejo 5 (= *I Congreso de historia de Navarra de los siglos XVIII, XIV y XX*), 491-509.
- Martínez-Peñuela, A., 1989: *Antecedentes y primeros pasos del nacionalismo vasco en Navarra: 1878-1918*, Gobierno de Navarra, Pamplona.
- Tuñón de Lara, M., Elorza, A. & Perez Ledesma, M.(eds.), 1975: *Prensa y sociedad en España (1820-1936)*, Edicusa, Madrid.
- Tuñón de Lara, M. (director), 1986: *La prensa de los siglos XIX y XX. Metodología, ideología e información. Aspectos económicos y tecnológicos*, UPV-EHU, Bilbao.